

14

KINDEREN VAN NU...,
...VORM-GEVERS VAN DE TOEKOMST

ContraPuntPress/Pieter Mols/2012

'Modern society is complex and faces different crises, or transformations. This situation asks for people who can navigate in complexity and who understand the underlying currents and connections. Regular ways of learning and leadership no longer provide adequate solutions.'
www.knowmads.nl

I

Schreeuwen om cultuur

Bij het aantreden van het eerste kabinet Rutte werd door de toenmalige staatssecretaris van cultuur, Halbe Zijlstra, al heel snel een grote bezuinigingsronde op cultuur aangekondigd. Een bezuiniging van 200 miljoen euro! De gevolgen daarvan werden breed gevoeld in de samenleving. En natuurlijk werd er tegen deze ingreep geprotesteerd door de direct betrokkenen. Nederland Schreeuwde om Cultuur en er werd een Mars der Beschaving gehouden. Maar daarna werd het eigenlijk stil en ging iedereen aan de slag om de bezuinigingen te verwerken. Een relatief makkelijke operatie voor de staatssecretaris. Die bovendien blijkbaar kon rekenen op een breed draagvlak, omdat er nauwelijks meer protesten zichtbaar werden.

Het relatieve gemak waarmee deze operatie werd uitgevoerd, zou ons aan het denken moeten zetten. Is er misschien iets meer aan de hand dan de opvattingen van een rechtse meerderheid, die cultuur als een 'linkse hobby' beschouwt. Want ook uit de kring van 'linkse hobbyisten' werd er nauwelijks overtuigende actie ondernomen om een en ander tegen te houden.

Misschien dat een vergelijking tussen de tijd van nu en de tijd dat de culturele infrastructuur werd opgebouwd tot wat hij nu is/was een beeld oplevert. Laten we eens een aantal vergelijkingen maken tussen het leven van alledag zo'n 50 jaar geleden en de wereld van alledag anno nu.

En laten we dat doen aan de hand van het fotoalbum van een kind dat 50 jaar geleden leefde en een kind dat nu leeft.

2

Vergelijkingen uit de schoenendoos

Veel mensen die in het analoge tijdperk actief fotografeerden, hebben hun mooiste foto's in albums geplakt. Maar een groot deel van deze gefotografeerde herinneringen wordt in een kast in een schoenendoos bewaard. Tenminste, zo ging dat bij mijn ouders. Als kind zatten wij op regenachtige dagen vaak in die doos te rommelen. Vooral omdat wij daarin allerlei afbeeldingen tegenkwamen van mensen die we hele-

maal niet kenden; die het album niet gehaald hadden. De kunst was dan om mijn vader te verleiden om iets over die mensen te vertellen. In die fotografische herinneringen speelde één foto een speciale rol, omdat die niet in het album en ook niet in de schoenendoos werd bewaard. Het was de foto die gemaakt werd ter gelegenheid van mijn eerste verjaardag. Mijn moeder had speciaal voor de gelegenheid een pakje gesmockt. Een borduurtechniek die nu alleen nog uit een oude handleiding gehaald kan worden. Ze toog met mij naar de fotostudio van Gosse Smit. Een poseersessie waarin mij mijn vriendelijkste lach werd ontfutseld. Een week later kon mijn moeder het resultaat ophalen. Ingelijst in een passe-partout met een handtekening van de fotograaf er onder. In een zilveren lijst hangt deze foto tot op de dag van vandaag in de kamer van mijn moeder.

Er worden nog steeds foto's gemaakt ter gelegenheid van kinderen die 1 jaar worden. Maar dan gaat het om heel andere beelden. Waarvoor zeker niet wordt geposeerd, maar die juist gemaakt worden op het ogenblik: spontaan en authentiek. Bovendien in grote aantallen, digitaal, met mobiele telefoons. In het beste geval in grote hoeveelheden opgeslagen op een computer om nooit meer bekeken te worden; een digitale schoenendoos. De kans dat ze ingelijst aan de wand worden gehangen ter herinnering aan die eerste verjaardag is erg klein. Hoogstens in een digitaal fotolijstje waarvan de foto er een van de velen is die in een rap tempo voorbij schieten.

3

Koninginnedag

Een andere vergelijking: Koninginnedag anno 1964 en anno 2010. Op de eerste foto is een optocht te zien van met crêpe-papier versierde fietsen, karren en kinderen. De optocht werd gehouden voor het oog van een deskundige jury die de mooiste versiering met een prijs beloofde. De zorgen die wij als kinderen op dergelijke dagen hadden, waren groot: zou het wel droog blijven. Bij regen zou van het crêpe-papier immers weinig overblijven. En de kans op een prijs voor de mooist versierde fiets of kar, zou met de tweede afnemen. Zou er trouwens wel sprake zijn van een jury en prijzen? Wij moesten in die tijd als kind maar afwachten wat er voor ons bedacht was.

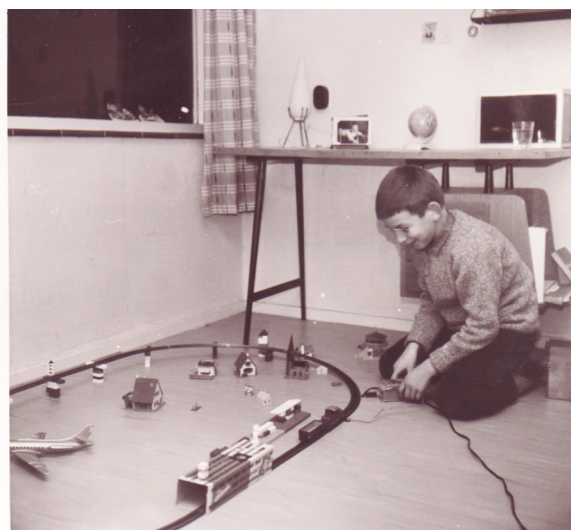
Koninginnedag wordt nog steeds gevierd. Kinderen hebben die dag ook nog steeds zorgen. Al zijn die zorgen wel van heel andere aard: met name over het aantrekkelijk prijzen van de te verkopen waren en de keuze van een strategische locatie die nodig is voor een goede omzet op de 'matjesmarkt'.

4

Technologie

Een laatste voorbeeld. Technologie was in de jaren '60 voor ons een bijzonder item. Met als summum een elektrische trein. Dat onze vaders dat ook bijzonder vonden was wel te merken als we op zondagen met de fiets naar 'de stad' gingen om 'winkels te kijken'. De etalage's van Radio Klok en Lucas in Eindhoven konden tijdens dat window-shopperen op extra belangstelling rekenen. Daar verkochten ze elektrische treinen en allerlei accessoires die daar bij hoorden. Voor mijn gevoel stonden we urenlang voor die etalages te kijken naar een trein die steeds weer dezelfde rondjes reed. Weer thuis, onder vrienden, hadden we dan lange gesprekken over de verschillen tussen Märklin en Fleischmann. De verrassing was dan ook groot toen ik na het uitpakken van de Sinterklaascadeaus opeens de trotse bezitter bleek van een Fleischmann-trein: zes bochten en vier rechte stukken, een transformator en een locomotief met een wagentje. Iets uitzonderlijks dat met veel bewondering werd benaderd.

5

De 'Toestand in de wereld' van mr. G.B.J. Hiltermann en anno 2012

De vergelijking tussen 50 jaar geleden en u voert onvermijdelijk ook naar mr. G.B.J. Hiltermann die in de tweede helft van de 20e eeuw nadrukkelijk op radio en televisie aanwezig was met zijn programma 'De Toestand in de Wereld'.

Daarin gaf hij zijn visie op de wereld en het wereldnieuws en analyseerde hij de problemen en gebeurtenissen op de schaal van de wereld. Een autoriteit die pas op het einde van zijn jarenlange actieve carrière wat lachwekkend werd. Wij hadden als kind op zondagen rond 12.00 uur twee keuzemogelijkheden. Vlak voor de uitzending konden we bij mooi weer het beste naar buiten gaan het eerste half uur niet terugkomen. Bij slecht weer moesten we een strategische plek opzoeken en ons een half uur doodstil houden. Want om 12.00 uur precies lieten mijn ouders alles uit hun handen vallen en stemden af op het programma van mr. G.B.J. Zijn visie op het wereld

manier waarop de wereld werd geduid. Na ongeveer een half uur nam het leven weer zijn gewone gang. Mijn ouders waren gerustgesteld in de wetenschap dat mr. G.B.J. zou waarschuwen als er echt iets aan de hand zou zijn. Wij dachten als kind ook dat de mr. zijn informatie vast niet zelf hoefde te vergaren, maar dat de wereldleiders hem wekelijks belden om hun kijk op de wereldproblemen te geven. En dat de mr. in zijn goedheid de analyses aan elkaar knoopte in zijn boodschappen.

De positie van mr. G.B.J. was geen uitzondering, ook in het onderwijs en in de werksituatie was het paradigma van een hiërarchische industriële werkelijkheid leidend. Een industrieel model dat in de hele samenleving terug te vinden was.

Wie anno 2012 op zoek gaat naar duiding van het wereldnieuws heeft een lastiger taak. De plaats van mr. G.B.J. Hiltermann is overgenomen door een hele reeks van programma's die zich met die duiding bezighouden. Daarin worden tal van deskundigen, die elkaar bovendien voortdurend tegenspreken, opgevoerd. Als kijker/luisteraar moet je zelf zien welke werkelijkheden je voor waar aanneemt. Er is niet langer één werkelijkheid, maar vele, elkaar bovendien tegensprekende, werkelijkheden die naast elkaar lijken te kunnen bestaan. Een trend die je bovendien ook in andere sectoren van de samenleving terugziet.

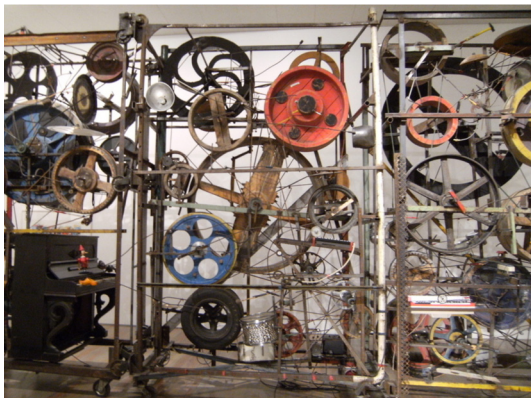
Een ver ontwikkelde individualisering ligt daar aan ten grondslag: individualiteit, eigen keuze, vrijheid, vrijheid van meningsuiting, ... zijn belangrijke begrippen om de wereld van nu te kunnen begrijpen. De komst van sociale media heeft die trend nog versterkt. Een twitterende mr. G.B.J. Hiltermann is een nauwelijks voorstelbaar beeld.

6

Van industrieel naar nomadisch

De voorbeelden die hiervoor gegeven werden, laten een verandering zien die zich in de loop van 50 jaar heeft afgespeeld in het deel van de wereld waarin wij leven. In grote lijnen zou je kunnen zeggen dat we 50 jaar geleden onze wereld hadden georganiseerd in een industrieel model. Naar analogie van een machine. We leefden ook in een industriële

maakcultuur die vroeg om een dergelijk paradigma. Een georganiseerde wereld waarin de tandwielen van de machine staan voor de instellingen en instituties die we hebben opgericht om het leven in te richten. Die ieder hun eigen taak en procedure hebben. Waar tandwielen kunnen worden toegevoegd als de 'machine' niet naar tevredenheid produceert. En waar tandwielen groter of kleiner gemaakt kunnen worden. Waar de aandrijfbanden en assen staan voor de procedures en protocollen die we hebben opgesteld om een en ander soepel te laten verlopen.

Maar we hebben op het einde van de 20e eeuw geconstateerd dat de machine niet meer naar behoren functioneert. Dat wat olie en het vervangen van assen en banden niet meer voldoende zijn om het gewenste effect te bereiken. De machine werkt niet meer. We noemen dat doorgaans: crisis. Opvallend is dat het niet om één crisis gaat, maar om een veelheid daarvan: klimaatcrisis, eurocrisis, onderwijscrisis, crisis in de culturele sector, crisis in de zorg, Angstvallig proberen we de machine in werking te houden, maar ondertussen voelen we ook dat het een hopeloze zaak is. Het paradigma werkt niet meer.

Het industriële maakproces is in de loop van de 20 eeuw verschoven naar een kenniseconomie. Productie en maakindustrie zijn verplaatst naar andere delen van de wereld. De aanpak die we nog gewend waren proberen we nu toe te passen op een heel ander werkelijkheid: die van de kenniseconomie. Maar daar

gelden heel ander wetten, moeten we ondertussen bekennen. Een volkomen ander paradigma, dat ook om een andere omgang met de werkelijkheid vraagt. Een paradigma dat in plaats van de machine als metafoor, geduid kan worden met de metafoor van nomadisch ondernemerschap. Nomadisch in metaforisch zin betekent dat je steeds onderweg bent, steeds nieuwe uitdagingen tegenkomt die om nieuwe oplossingen vragen. Dat je steeds weer nieuwe betekenissen moet construeren om de werkelijkheid, waar je deel van uitmaakt, begrijpbaar te houden. Daarvoor kun je niet volstaan met de kennis die je in je jeugd hebt opgedaan. Je zult moeten beschikken over vaardigheden om 'onderweg' steeds weer andere ervaringen om te zetten in oplossingen en vervolgstappen. Om dat te kunnen, moet je beschikken over heel wat bagage en gereedschap die je in de loop van je leven opbouwt. Bagage die gestuurd wordt door creativiteit een innovatief vermogen. Die bovendien vraagt om ondernemerschap, om eigen initiatief.

Waren creativiteit, innovatief vermogen en ondernemerschap lastige eigenschappen in het industriële tijdperk; in de 21e eeuw zijn ze noodzakelijk om te kunnen blijven meedoen en overleven. En daar ook nog plezier uit te halen.

7

Shift happens, check your paradigm

De boodschap van al deze voorbeelden is in feite dat verandering voortdurend plaatsvindt. Of je het nu eerlijk of oneerlijk, leuk of niet leuk vindt; het gebeurt gewoon. Het enige dat je kunt doen is je 'paradigma checken', en die 'check' serieus nemen. Oftewel: hoe ga ik met die nieuwe werkelijkheid om, hoe stel ik me op in die voortdurend veranderende werkelijkheid, hoe raak ik wijs uit die enorme stroom van informatie die iedere dag op me afkomt?

Terug naar cultuur: het relatieve gemak waarmee de bezuinigingen zijn ingevoerd, zijn een teken van die verandering. Dat kun je leuk vinden of niet leuk, eerlijk of oneerlijk: het gebeurt gewoon. De vraag is dus niet zo zeer of je dat accepteert, maar veel meer:

hoe ga ik er mee om, hoe bepaal ik mijn positie in die veranderende context? En dat is precies wat er gebeurde. Maar het is de vraag of we eigenlijk wel begrepen hebben wat er precies gebeurd is?

8

Vorm-gevers van de toekomst

Want het wordt nog erger en lastiger. Dat wordt zichtbaar als we de vergelijking die we steeds maakten tussen nu en 50 jaar geleden, doortrekken naar de toekomst. Wat zien we voor ons als we gaan nadenken over de wereld waarin we leven over nog eens 50 jaar?

De overgang van een op productie ingerichte samenleving naar een op kennis gebaseerde samenleving blijkt ingrijpende veranderingen met zich mee te brengen dat we vaak willen toegeven. Die veranderingen betreffen alle sectoren van de maatschappij, dus ook die van onderwijs en educatie. In het geval van een zich ontwikkelende kennissamenleving, waarschijnlijk juist die van onderwijs en educatie.

De essentie van educatie is dat die toekomstgericht is. Kinderen die nu op school zitten, zijn immers de volwassenen die de toekomst gaan vorm geven. In onze scholen is de alledaagse werkelijkheid nog steeds in grote mate industrieel gericht. Daarin worden kinderen opgeleid om lineaire processen toe te passen, zodat de 'machine' goed zal blijven werken. Vastgestelde kennis opdoen, reproduceren, deelsdeskundigheid ontwikkelen, passen in een model, procedures toepassen, ... zijn voorbeelden van vaardigheden die daarvoor van belang worden geacht. Creativiteit, innovatief vermogen en eigen ondernemerschap hebben in dat denken geen prioriteit. Sterker nog: ze zijn lastig en beïnvloeden het proces negatief.

Dergelijke competenties waren heel bruikbaar in de 20e eeuwse productiesamenleving, maar ze werken contraproductief op de manier waarop kinderen van nu hun toekomstig leven zullen gaan inrichten.

Wie nadenkt over educatie ziet snel dat het eigenlijk om een onmogelijke taak gaat. We weten immers niets over de toekomst, kunnen daar niets met zekerheid over zeggen. Wat moeten we kinderen van nu dan als bagage meegeven om die toekomst vol vertrouwen tegemoet te treden?

We staan echter ook niet helemaal met lege handen. Als we trends die zich nu aftekenen werkelijk serieus nemen, kunnen we wel iets over die toekomst zeggen.

De vorm-gevers van de toekomst zullen gaan functioneren in een werkelijkheid die bestempeld kan worden als het tegendeel van industrieel: als 'nomadisch'. Daar heb je heel andere competenties, kennis en vaardigheden voor nodig. De vaardigheden die kinderen van nu, straks nodig hebben, worden ook wel aangeduid als 21st century skills. Er is een redelijke consensus over de aard van die vaardigheden: samenwerken, probleem oplossend vermogen, burgerschap, kritisch denken, ict-geletterdheid, communicatie, creativiteit en ondernemingszin worden voortdurend genoemd. En die hele reeks ook nog

eens gezien in hun onderling verband.

Deze 21st century skills zouden ingedikt kunnen worden tot drie basisvaardigheden waarover vorm-gevers van de toekomst in ruime mate zullen moeten kunnen beschikken om hun rol te kunnen uitvoeren: creativiteit, innovatief vermogen en ondernemerschap.

Als we nadenken over de manier waarop we die competenties kunnen ontwikkelen, komen we haast vanzelf in het culturele domein terecht. Daarin zijn creativiteit, innovatief vermogen en ondernemerschap immers core-business.

9

De rol van cultuur

De cultuureducatie van de 20e eeuw was vooral gericht op het overdragen van kennis en het invoeren in het culturele domein. Ook daarin is het industriële paradigma terug te lezen: de verdeling van de verschillende disciplines, de inrichting van instituten en instellingen die verantwoordelijk worden gehouden voor deelgebieden, de overdracht van deskundigheid, Met deze opvatting is in feite afgerekend in de bezuinigingen die onlangs werden ingevoerd. In het licht van voorgaande redenering is dat ook logisch. Zeker als we zien dat ook in het culturele domein zelf, alles vloeibaar lijkt te worden en kunstenaars niet langer de gevestigde instituten opzoeken om hun dialoog met het publiek te voeren. In die instituten komen immers niet de mensen voor wie die dialoog bestemd is. De actuele betekenisvolle dialoog vind je gewoon op straat, in de openbare ruimte en in de virtuele werkelijkheid die toegevoegd is aan de werkelijkheid zoals we die tot nu toe kenden. De nadruk die in de komende beleidsperiode wordt gelegd op het verband tussen onderwijs en cultuur, op binnen- en buitenschools leren, laat een trend zien dat er meer en andere input vanuit de culturele sector wordt verwacht. In het rapport Cultuureducatie: leren, creëren en inspireren! van de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad wordt zelfs voorgesteld de culturele infrastructuur ten dienste van het onderwijs te plaatsen.

Cultuureducatie in de 20e eeuw zou je kunnen zien als een symfonieorkest dat zo nauwkeurig mogelijk de partituur speelt en de muziek op actuele wijze interpreteert onder de deskundige leiding van een dirigent. Cultuureducatie in de 21e eeuw is in die vergelijking veel meer een jazz-orkest dat binnen een paar afgesproken regels steeds weer een nieuwe betekenis geeft aan de wereld waarin we hier en nu leven. Waarin de muzikanten bovendien voortdurend onderling communiceren en met het publiek waarvoor ze spelen.

Als we vorm-gevers van de toekomst iets willen laten leren met cultuur als middel, zouden we ze niet langer in moeten leiden in de wereld van de cultuur door ze mee te nemen naar tentoonstellingen en podia. Om daar geconfronteerd te worden met de eindpunten van creatieve processen. In plaats daarvan zouden we ze mee moeten nemen naar de werkvloer; zouden we ze met de betekenisgevingsprocessen van kunstenaars zelf in contact moeten

brenge. Zo actief mogelijk mee gaan met kunstenaars en vormgevers op een onbekende weg, keuzes leren maken, betekenis leren geven, weerstand overwinnen, andere wegen leren te bewandelen, mislukkingen omzetten in andere manieren van werken,... Cultuureducatie als een ontdekkingsocht langs onbekende wegen.

John F. Kennedy sprak ooit de bekende woorden: 'Ask not what your country can do for you. Ask what you can do for your country.' Dat bleek een uitspraak die op veel applaus kon rekenen. Daarom deed hij er later een schepje bovenop: 'Ask not what America can do for you. Ask what together we can do for the benefit of man.'

Als Kennedy gevraagd zou worden om een toespraak te houden voor een symposium over bijvoorbeeld museumeducatie in de 21e eeuw; zou hij in het vervolg op die succesvolle oneliners ongetwijfeld hebben gezegd: 'Beste museumeducatoren. Vraag u niet af hoe u uw collectie het beste toegankelijk kunt maken voor een bepaald publiek. Vraag u af wat u met uw collectie kunt betekenen voor de ontwikkeling van uw publiek van nu.' En wat voor een museumcollectie geldt, geldt ook voor een voorstelling of andere vorm van cultuur.

10

De leercontext, de derde docent

Cultuureducatie is een vorm van leren. Wezenlijk in vormgeving van de cultuureducatie van de 21e eeuw zal de rol van de derde docent zijn: de inrichting van de context waarin kinderen opgroeien en leren.

Leren kent immers twee kanten. Aan de ene kant het autonome leerproces dat door ontwikkelingspsychologen wordt bestudeerd. Een proces dat in een min of meer vaste opeenvolging van fasen verloopt en dat gelijk is voor kinderen waar ook ter wereld.

Dat autonome leerproces kan echter alleen maar manifest worden in een context, in een voortdurende dialoog met een omgeving. 'De plaats waar je bed staat', is in dat verband nogal bepalend. Dat was altijd al zo, maar in de komende tijd zal dat in toenemende mate gelden. De leercontext van een kind is bepalend voor hoe en vooral wat hij leert. Creativiteit, innovatief vermogen en ondernemerschap komen niet uit de lucht vallen, daar moet je moeite voor doen, daar moet je voor leren.

En het goede nieuws is dat we nauwelijks invloed hebben op het autonome deel van het leerproces, maar een heel grote op de leeromgeving. Op die context hebben we zoveel invloed en die is zo bepalend, dat we die ook wel aanduiden als de 'derde docent'. Een term die afkomstig is uit het denken van Reggio Emilia, waar drie soorten docenten het leerproces van kinderen beïnvloeden en vormgeven. Met de eerste docent worden de kinderen onderling bedoeld. De tweede docent zijn de volwassenen die in de omgeving van het kind voorkomen. En de derde docent is de omgeving of context waarin een kind opgroeit.

Wat zou die derde docent mogelijk kunnen maken in de ontwikkeling van een kind als die derde docent

gericht was op het faciliteren van creatieve, innovatieve en ondernemende processen? Als die derde docent kinderen aan den lijve zou laten ervaren hoe een niet-lineair leerproces verloopt? Als die derde docent je laat leren van fouten, als je andere wegen in mag slaan, als je uitgedaagd wordt om veel en vooral ver buiten de lijntjes te kleuren? Als er in die omgeving mensen zijn die de ideeën die je al experimenterend en uitproberend opdoet, toetsen aan de ideeën van anderen? Als je nieuwe betekenissen aan bekende 'problemen' mag geven. En dat die oplossingen of mogelijkheden ook door anderen serieus genomen worden? Dat het niet gek is om alles van een andere kant te bekijken? Dat je wordt aangemoedigd om je ervaringen te delen in de vorm van betekenisverhalen? En dat je ook leert om dergelijke verhalen te construeren? Dat je soms stil blijft staan bij wat je tot dan toe gedaan hebt, om van daaruit weer verder te gaan?

Dan wordt de kans groot dat je bagage ontwikkeld om 'later als je groot bent' die vaardigheden ook toe te kunnen passen op echte problemen waar je tegenaan loopt. Dat je in staat zult zijn om nieuwe wegen in te slaan als de oude niet meer blijken te voldoen.

Als we dat met behulp van een andere kijk op cultuureducatie in het hart van het onderwijs zouden kunnen krijgen, heeft cultuureducatie een zinvolle toekomst.

VERANTWOORDING

Dit artikel is een bewerking van lezingen die ik in de afgelopen tijd in diverse variaties op dit thema heb gegeven.